

"בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל"
לפרשת שמייני (ע"פ שעורו של הרב אלחנן סמט)

במתם יטמא עד הערב: (לב) וכל אשר יפל עליו מהם במתם יטמא מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב וטהר: (לג) וכל כלי חרש אשר יפל מהם אל תזכו כל אשר בתוכו יטמא ואתו תשבירו: (לד) מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים יטמא וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: (לה) וכל אשר יפל מנבלתם עליו יטמא תנור וכירים ותף טמאים הם וטמאים יהיו לכם: (לו) אך מען ובור מקוה מים יהיה טהור ונגע מנבלתם יטמא: (לז) וכי יפל מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: (לח) וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם: (לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנגע מנבלתה יטמא עד הערב: (מ) והאכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב והנשא את נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב:

5. (מא) וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל: (מב) כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם: (מג) אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם: (מד) כי אני יהוה אלהיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: (מה) כי אני יהוה המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל:

בעיון הנוכחי נתרכז בדיני האכילה שבפרק זה ונדון הן במה שנאמר בהם בפירוש והן במה שלא נאמר בהם.

המינים השונים של בעלי החיים המותרים באכילה והאסורים בה נחלקים בפרקנו לחמישה סוגים שונים של בעלי חיים, הנמנים בחמש פסקות נפרדות, ואלו הן:

1. ב-ח החיות והבהמות בעלות סימני הכשרות, המותרות באכילה, ופירוט ארבע האסורות שיש להן סימן אחד בלבד
2. ט-יב הדגים בעלי סימני הכשרות, המותרים באכילה, ואיסור כל החי במים החסר סימנים אלו
3. יג-יט רשימת עשרים העופות האסורים באכילה
4. כ-כג איסור האכילה של כל שרץ העוף מלבד ארבעה מינים שסימנם ושמותם נתפרטו
5. מא-מה איסור האכילה של כל שרץ הארץ לסוגיו השונים

לפנינו תיאור של כל עולם החי כשהוא ממיון לחמישה סוגים.

א. סדר הפסקות המפורטות את דיני האכילה בפרקנו
פרק י"א, המסיים את פרשתנו, עוסק כולו בדיניהם של בעלי חיים בשני תחומים:
האחד - אילו מהם מותרים באכילה ואילו מהם אסורים באכילה,
והשני - היות נבלתם של כמה מינים מהם מטמאה במגעו.

1. ויקרא פרק י"א

1. (א) וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר אלהם: (ב) דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ: (ג) כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו: (ד) אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרס טמא הוא לכם: (ה) ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפרס טמא הוא לכם: (ו) ואת הארנבת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפרסה טמאה הוא לכם: (ז) ואת החזיר כי מפרס פרסה הוא ושסע שסע פרסה והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם: (ח) מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם:

2. (ט) את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו: (י) וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם: (יא) ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו: (יב) כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם:

3. (יג) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס ואת העזניה: (יד) ואת הדאה ואת האיה למינה: (טו) את כל ערב למינו: (טז) ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו: (יז) ואת הכוס ואת השלך ואת הינשוף: (יח) ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרחם: (יט) ואת החסידה האנפה למינה ואת הזדיכפת ואת העטלף:

4. (כ) כל שרץ העוף ההלך על ארבע שקץ הוא לכם: (כא) אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא {לו} כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ: (כב) את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו: (כג) וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם:

דיני טומאה: (כד) ולאֵלה תטמאו כל הנגע מנבלתם יטמא עד הערב: (כה) וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב: (כו) לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל הנגע בהם יטמא: (כז) וכל הולך על כפיו בכל החיה ההלכת על ארבע טמאים הם לכם כל הנגע מנבלתם יטמא עד הערב: (כח) והנשא את נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב טמאים הפה לכם: (כט) וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעקב והצב למינהו: (ל) והאנקה והכח וההלטאה והחמט והתנשמת: (לא) אלה הטמאים לכם בכל השרץ כל הנגע בהם

סידור כזה עשוי אולי להסביר את הקדמת הדגים, החיים במים, לעופות, המעופפים באוויר.⁶

אלא שסדר כזה היה מצריך להקדים את שרץ העוף - החרקים המעופפים בתחום האוויר הקרוב לאדם - לעופות, שתחום התעופה שלהם רחוק יותר בדרך כלל.

וקשה עוד יותר איחורו בכתוב של שרץ הארץ - שהוא קרוב לעולמו של האדם יותר מן הדגים ויותר מן העופות ומשרץ העוף.

נראה שקנה המידה לסידור חמש הפסקות שונה מאלו שנבחנו עד עתה, והוא קשור לנושא המיוחד הנידון בפרקנו.

קנה המידה הוא היחס (הכמותי) בין המינים המותרים באכילה לבין אלו האסורים בה בכל סוג של בעלי חיים.

הכותרת של המחצית הראשונה של פרקנו (הכותרת לפסוקים ב-כג) היא: "זאת החיה אשר תאכלו".⁷ הווה אומר:

הכתוב בא ללמדנו מי הם בעלי החיים המותרים באכילה בכל סוג וסוג מאלו המפורטים בפרקנו, ואיסורם של בעלי החיים האחרים בני אותו סוג נלמד (בפירוש או מכללא) אגב בעלי החיים המותרים.

לפי הצעתנו, הפסקות מסודרות על פי היחס הקיים בכל פסקה בין בעלי החיים המותרים באכילה לבין האסורים בה: ככל שגדול יותר חלקם של בעלי החיים המותרים - יוקדם מקומה של הפסקה בפרק.

אלא שכאן יש להעיר כי היחס הזה איננו עניין חשבוני או סטטיסטי, אלא הוא תלוי בדרך שבה מוצג הדבר בפסוקים שבכל פסקה. נפרט את דברינו:

1. הפסקה הראשונה עוסקת בקבוצת החיות והבהמות המפריסות פרסה שסועה והמעלות גרה. קבוצה זו כולה מותרת באכילה, ויצאו מכללה ארבעה בעלי חיים החסרים אחד הסימנים, שנתפרטו בשמותיהם.⁸
2. הפסקה השנייה עוסקת בבעלי החיים השוכנים במים. כאן אין נזכר בשמו ולו בעל חיים אחד, אלא רק הסימנים שנפיר וקשקשת, שכשהם קיימים מותרים הדגים הנושאים אותם באכילה, ובחסרונם - אסור בעל החיים באכילה. תיאור זה יוצר רושם של מעין שוויון: רבים מבעלי החיים הללו נושאים סימנים אלו, וכנגדם יש רבים אחרים שאינם נושאים אותם.⁹

⁶ דבר זה אינו ודאי: סוף סוף העופות מקננים על ענפי העצים ובסלעים, מקומות הקרובים אל האדם יותר ממקווי מים.

⁷ נראה שזו כותרת לכל המחצית הראשונה של פרקנו, ופירושה המילה 'חיה' הוא כדברי רי"ה וויזל בביאור: "מילת 'חיה' כוללת כל המינים... הכול 'נפש חיה', שבכל המינים יש נפש חיה... וכאן 'זאת החיה' - זאת נפש חיה אשר תאכלו מכל מיני הבעלי חיים שיש בהן נפש חיה".

⁸ אמנם לצדה של קבוצה זו הנידונה בפסוקים ג-ח ישנה קבוצה גדולה של בהמות וחיות שאין להן כלל סימן או שיש להן סימן אחד (מפרסת פרסה) שאף הוא פגום (אינה שוסעת שטע), וכולן אסורות באכילה, אך קבוצה זו לא נידונה כלל בראש הפרק לעניין אכילה, אלא רק במחציתו השנייה (כד-כח) לעניין טומאת מגע ומשא. נדון בכך בסעיף ד בהמשך העיון.

⁹ וכאמור לעיל, אין זו קביעה מדעית סטטיסטית; קביעה כזאת תהיה חסרת ערך לגבי הנידון שלנו, שכן באופן רגיל אין האדם נפגש אלא עם מיעוט קטן של בעלי החיים הימיים - אלה החיים בסמוך לפני המים.

מה הם עקרונות המיון שהתורה נוקטת בהם? המיון ביסודו הוא מעשי - על פי מקום חיותם של בעלי החיים השונים, שהוא הקובע את אופי מפגשו של האדם עמם.

מיון זה אינו תואם תמיד את המיון הנהוג בזואולוגיה בת ימינו:

האחרון ברשימת העופות האסורים באכילה הוא העטלף, שהוא יונק מעופף;

כל החי במים מהווה סוג בפני עצמו בתורה, אף שכלולים בו יונקים, דגים וחסרי חוליות;

אף קבוצת שרץ הארץ מגוונת, והיא כוללת בתוכה שני יונקים נמוכים - החולד והעכבר (י"א, כט) - את כל הזוחלים¹ ואת כל חסרי החוליות שאינם מעופפים.

כיצד מסודרים בפרקנו חמשת הסוגים הללו של בעלי החיים?

הסדר העולה על הדעת בראשונה הוא סדר החשיבות. דיני התורה הנוגעים לבעלי חיים יוצרים הייררכיה בעולם החי:

בעלי החיים החשובים יותר - מטמאים במותם במגע ובמשא;²

החשובים פחות - מטמאים במגע בלבד;³

ושחשיבותם פחותה עוד יותר - אינם מטמאים במותם כלל.⁴

והנה עוד הבחנה:

המותרים באכילה שבין בעלי החיים החשובים - צריכים שחיטה להתיירם, ודמם אסור באכילה (איסור דם נוהג בבהמות, בחיות ובעופות, בין טמאים בין טהורים);

מה שאין כן בעלי החיים המותרים הפחות חשובים, שאינם מצריכים שחיטה ודמם לא נאסר (כך דינם של הדגים והחגבים).

סדר הפסקות בפרקנו אינו תואם את ההייררכיה הזו בעולם החי:

הפסקה הראשונה עוסקת בחיות ובהמות, שהן מטמאות במותן במגע ובמשא (ראה הערה 2), ואף אלה מהן המותרות באכילה אינן ניתרות אלא בשחיטה;

הפסקה השנייה עוסקת בדגים, שאין בהם כל הדינים הללו; ורק אחר כך באה הפסקה העוסקת בעופות, שחשיבותם גדולה משל הדגים, שהרי דמם נאסר והמותרים בהם מצריכים שחיטה.⁵

ננסה לבחון קריטריון אחר לסידור:

מידת קרבתם של בעלי החיים השונים אל עולם האדם - מעין קנה המידה לסיווגו של עולם החי שעליו עמדנו לעיל.

¹ אפשר שגדול הזוחלים, התנין, נחשב (גם) לבעל חיים החי במים. בין כך ובין כך הוא אסור באכילה ואינו מטמא במותו, שהרי אף אם הוא כלול בשרץ הארץ, הוא אינו אחד משמונת השרצים המטמאים במותם (והמנויים בפסוקים כט-ל).

² דינם של כל היונקים הגבוהים, בין אלו ההולכים על כפיהם (כו), בין בעלי הפרסה שאינה שסועה (כו) ובין בעלי סימן אחד בלבד (ח). כך אף דינם של בעלי שני הסימנים, אם מתו בלא שחיטה המכשירה אותם לאכילה (לט-מ).

³ כך דינם של שמונה השרצים המנויים בפסוקים כט-ל ושדינם נתפרט בפסוק לא ואילך.

⁴ כך דינם של כל העופות, הדגים ושאר בעלי החיים השוכנים במים, שרץ העוף ושרץ הארץ (מלבד השמונה), בין מותרים באכילה ובין אסורים בה.

⁵ אמנם בחתימת הפרק (פסוק מו) נאמר: "זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ". ייתכן שכאן מסודרים הסוגים השונים בסדר הייררכי על פי דיני שחיטה ואיסור הדם.

הפתרון לכך הוא באחת מן השתיים :
או שיש לראות בבעל חיים כזה מין ממיניו של אחד הנזכרים
בספר דברים ('המריא הוא ממין השור'), או שיש לזהות
שמות שונים בבעל חיים אחד, וכך מתרגם אונקלוס :

4. אונקלוס
אקו - 'יעלאי'¹⁶, ודישון - 'רימאי (=ראם)¹⁷.

ואף על פי כן, מסתבר שרשימה זו כוללת את בעלי החיים
בעלי הסימנים שחיו בארץ ישראל ובסביבתה, ולא את אלו
החיים הרחק ממנה, שעמם אין לבני ישראל כל מגע.¹⁸

בערבות אפריקה, מדרום לסהרה, חיה הג'ירפה, וביערותיה
של מרכז היבשת הזו חיה קרובת משפחתה היחידה -
האוקפיה.¹⁹

שני בעלי החיים הללו נושאים סימני כשרות, ובכל זאת
מסתבר שאינם כלולים ברשימה שבספר דברים.²⁰

ג. משמעותם של סימני הטהרה בחיות ובהמות

מה משמעם של הסימנים הללו שנתנה התורה לכשרותם של
הבהמות והחיות הנושאות אותם?
האם הם קשורים זה בזה?

והאם ישנו קשר מהותי בין סימנים אלו לבין קביעת כשרותם
של נושאייהם, או שמא אינם אלא סימני עזר טכניים לזיהוי
בעלי החיים הכשרים ותו לא?

באפשרות אחרונה זו נקט הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ג פרק
מ"ח), בפרק שבו דווקא ניסה לתת טעם לאיסורי האכילה
השונים :

5. רמב"ם - מורה הנבוכים (ח"ג פרק מ"ח)

ודע כי הסימנים הללו, כלומר מעלה גרה ומפריס פרסה
בבהמה, והסנפיר והקשקשת בדגים, אין מציאותן סיבת
ההיתר, ולא העדרן סיבת האיסור, אלא הם סימנים להכיר
בהם המין המשובח מן המין הגרוע.²¹
בהמשך דברינו נשוב לברר שאלה זו.

אך תחילה עלינו לדון בקשר הפנימי שבין הסימנים עצמם.

3. הפסקה השלישית מונה שמותיהם של עשרים עופות
אסורים באכילה, ואף לא שם אחד של עוף מותר. הרושם
המתקבל הוא אפוא שחלק ניכר מעולם העופות אסור
באכילה.¹⁰

4. הפסקה הרביעית אוסרת בתחילה את כל שרץ העוף,
ואחר כך בא היתרם של ארבעת מיני החגבים המוזכרים
בסימנים ובשם. פסקה זו הפוכה מן הראשונה במה שנוגע
לעיקרון הקובע את הסדר: שם הותרו כל בעלי הסימנים
ונאסרו מתוכם ארבעה בלבד, השונים מן האחרים בסימן
אחד, ואילו כאן נאסרו כל הכלולים בשרץ העוף והותרו
מתוכם ארבעה בלבד, השונים מהשאר בסימנים.

5. הפסקה החמישית אוסרת את כל שרץ הארץ באופן
גורף, בלי יוצא מן הכלל. פסקה זו בעצם אינה ראויה להיכלל
תחת הכותרת "זאת החיה אשר תאכלו" שבראש הפרק,
שהרי אין בשרץ הארץ כל מין שהוא מותר באכילה. ואפשר
שמסיבה זו ניתנה פסקה זו בסיום הפרק, כעין נספח.¹¹

ב. מי הם בעלי החיים מפריסי הפרסה ומעלי הגרה

הקבוצה הראשונה הנידונה בפרקנו היא קבוצת החיות
והבהמות המותרות באכילה, הנושאות סימנים אלו :

ג כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת, מעלת
גרה בבהמה, אתה תאכלו.

במקבילה לפרקנו, בספר דברים פרק י"ד, נתפרטו שמותיהן
של שלוש בהמות ושבע חיות שבהן מתקיימים סימנים אלו :

2. דברים פרק י"ד

(ד) זאת הבהמה אשר תאכלו : שור, שה כשבים ושה עזים.

(ה) אֵיל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר.

האם רשימה זו כוללת את כל בעלי החיים שיש בהם שני
הסימנים, או שמא ישנם בעלי חיים נוספים שאינם כלולים
בה?

הרמב"ם כתב :

3. רמב"ם - הלכות מאכלות אסורות פ"א ה"ח

אין לך כל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת
המינים המנויין בתורה,¹² שלושה מיני בהמה... ושבעה מיני
חיה... הן ומיניהן, כגון שור הבר והמריא, שהן ממין השור.

כבר בדבריו אלו של הרמב"ם ניכר הצורך ליישב את הקביעה
שבראש דבריו עם קשיים העולים מן המקרא גופו.

במקרא נזכרים שמות אחדים של בהמות וחיות כשרות
למאכל שאינן כלולות ברשימה זו, כגון מריא,¹³ יעל,¹⁴ ראם.¹⁵

¹⁰ אמנם במסכת חולין סג ע"ב מובאת ברייתא זו : "תניא : רבי אומר... גלוי וידוע
לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובין על הטמאין, לפיכך מנה הכתוב
בטמאין, והתלמוד מבאר זאת על פי הכלל "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך
קצרה". אולם ראה בתוספות שם ד"ה ודילמא דעוף טמא, שאין לפרש דברים אלו
כקביעה כמותית מוחלטת, שכן ברשימה שבתורה ישנם עופות טמאים הכוללים
מינים רבים, ועל כן אין הולכים בספק אחר ההנחה שרוב העופות בעולם הם
טהורים.

¹¹ בעיונו לפרשת שמיני (תשי"ס) בסעיף האחרון העלינו השערה נוספת להסבר
מקומה של פסקה זו בסיום הפרק.

¹² מקור דבריו אלו של הרמב"ם במאמרו של רבי יצחק המובא במסכת חולין פ
ע"א : "עשר בהמות מנה הכתוב - ותו לא". וראה עוד את האמור בהערה 18.

¹³ המריא נזכר בישעיהו א', י כבהמה שאותה מקריבים על גבי המזבח : "שבעתי
עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים", וכן בשמ"ב ו', יג ומל"א א', יט.

¹⁴ קרני היעל הם סימן לכשרותה (ראה דברינו בסעיף הבא). בקרניים אלו
השתמשו במקדש כשופרות (ראש השנה פי"ג מ"ג). היעל קרובה לעז הביתית.

¹⁵ קרני הראם - "ותרם כראם קרני" (תהילים צ"ב, יא) - הן סימן לכשרותו. הראם
מזוהה עם ה-Oryx, שנכחד מן הארץ בסוף המאה התשע עשרה.

¹⁶ בספרו 'יחסי של התנ"ך', ת"א תשס"ו, עמ' 15, מזוהה פרופ' פליקס את האקו עם
עז הבר שחיותה באזורנו בעבר, הדומה בצורתה ליעל. יש להעיר על דבריו כי דיון
על עז הבר מצוי בחולין פ ע"א, ושם יש מחלוקת אם לזהותה עם "שה עזים" (שאו
דינה כבהמה, והיא כשרה לעלות על המזבח) או שמא מין אקו היא (שאו דינה
כחיה, ואינה ראויה לעלות על המזבח).

¹⁷ פרופ' פליקס בספרו הנזכר עמ' 13 מזוהה את הדישון עם ה-Adax, שהיה נפוץ
בארץ בדורות עברו ונכחד ממנה. על הראם (ראה הערה 15) הוא כותב בעמ' 9 כי
יש מזוהים אותו עם הזמר.

¹⁸ ומסתבר שזו גם כוונת רבי יצחק (ראה הערה 12) - שאין בתחום החיים המוכר
לבני ישראל חיות ובהמות טהורות לבד מן העשר הללו (ודלא כפרשנות הרמב"ם
שהובאה למעלה).

¹⁹ האוקפיה נתגלתה לאנשי המדע רק על סף המאה העשרים. היא דומה לג'ירפה,
ונבדלת ממנה בפרט מרכזי אחד - צווארה אינו ארוך כזה של הג'ירפה, וגובהה
כמטר וחצי בלבד (הג'ירפה עשויה להגיע עד לגובה של כשישה מטרים).

²⁰ השם המדעי של הג'ירפה הוא זה שנתנו לה היוונים בעת העתיקה, ותרגומו
לעברית הוא 'גמל-נמר' (על שום צווארה, הדומה לזה של גמל, וצבעה, הדומה לזה
של נמר). והנה, תרגום השבעים (שנכתב באלכסנדריה שבמצרים, לא רחוק
מערבותיה של אפריקה) מזוהה את ה'זמר', המופיע אך ורק ברשימת החיות
שבספר דברים, עם 'גמל נמר' - דהיינו עם הג'ירפה. אולם דבר זה אינו מסתבר,
כאמור למעלה. על זיהוי הזמר ראה פליקס בספרו הנ"ל עמ' 18.

²¹ הרב קאפח ז"ל, שדברי הרמב"ם שלמעלה הובאו על פי תרגומו, מציע בהערה
תרגום אחר למילים האחרונות : "להכיר בהם המין הרצוי מן המרוחק או הדחוי".

מהו הקשר ההתפתחותי בין ארבעת המאפיינים הללו של הבהמות והחיות הטהורות?

כל ארבעת הסימנים הללו קשורים **בהיות הנושאים אותם צמחוניים מובהקים**, הניזונים מאכילת עשב בלבד ורחוקים מן הטורפים בכל מערכות גופם.

תחילה נבאר את הקשר בין העלאת גרה לבין העדר שיניים עליונות - שני מאפיינים הקשורים למערכת העיכול.

העשבים והצמחים שמהם ניזונים בעלי החיים הללו מכילים כמויות גדולה של תאית, שהיא קשה מאוד לעיכול. אף בין בעלי החיים הצמחוניים אין הכול מסוגלים לעכל עשב.

למעלי הגרה ישנה המערכת היעילה ביותר לעיכול חומרים כמו עשב או קש:

קיבתם בנויה מארבעה תאים, שבהם מתבצע העיכול (כלומר: הריכוך והפירוק של האוכל) בשלבים. בעת הרעייה בשדה חייבת הבהמה או החיה להספיק ללחך כמויות גדולה של עשב בזמן קצר ולהסתלק מן המקום, שכן השדה הפתוח הוא מקום מסוכן המזמין טורפים.

באמצעות הלשון היא לוחכת בזריזות אגודות עשב, תולשת אותן ממקומן ובולעת אותן כמעט ללא לעיסה. הסחוס העליון, הנעדר שיניים חותכות, מועיל לבהמה לריכוך המהיר של המזון בטרם בליעה. זו נעשית כאמור בלא לעיסה, הזורשת זמן רב.

עתה מסתלקת הבהמה מן המרעה אל מקום מוגן, ובהיותה במנוחה ובביטחון יחסי, היא מעלה את המזון מן הקיבה הראשונה אל פיה, לועסת אותו ובולעת אותו שנית להמשך העיכול בקיבה השנייה, וכן הלאה.

אורח החיים הצמחוני הזה מחייב את בעליו לנדוד למרחקים גדולים כדי לאסוף כמויות מזון מספקת, ולעתים הוא נזקק להליכה מרובה או לריצה ממושכת על מנת לברוח.

הפרסה - עיבוי קרני של האצבע בעובי של כמה סנטימטרים - מקלה על הליכה למרחקים גדולים.

היותה **שסועה** לשתיים (שתי אצבעות שכל אחת מהן נושאת פרסה) מאפשרת **גמישות בטיפוס ובאחיזה בסלעים**.

נמצאנו למדים כי הן מנגנון העיכול והן מנגנון התנועה של בעלי החיים הללו מותאם לצורכי התזונה שלהם ולצורכי ההימלטות מפני טורפים.

אלא שמנגנונים אלו עצמם מנעו מהם שני אמצעי הגנה חשובים שבהם משתמשים בעלי החיים האחרים, ובייחוד הטורפים:

בעלי החיים הטהורים חסרים ניבים לנשוך את התוקפים אותם וציפורניים לשרוט בהן.

לפיכך הם נתברכו באמצעי הגנה שהוא ייחודי אך להם - **הקרניים**, שבהן הם **נוגחים את האויב**.

נראה אפוא כי **טהרתם של בעלי החיים הללו קשורה באורח חייהם**: הסימנים שנתנה בהם התורה (יחד עם אלו שנתנו בהם חכמים) מעידים על בעליהם כי הם **אוכלי עשב מובהקים, רחוקים תכלית המרחק מבעלי החיים הטורפים ומאורח חייהם**.

במסכת חולין נקשרים שני הסימנים שנתנת התורה לא רק זה בזה אלא גם בסימן נוסף. כך נאמר שם:

6. מסכת חולין דף נט ע"א

כל בהמה שאין לה שיניים למעלה [בתוך העליון], בידוע שהיא מעלת גרה ומפרסת פרסה, וטהורה.

בהמשך אומרת הגמרא שהגמל, על אף שהוא מעלה גרה (אך אינו מפריס פרסה), יש לו ניבים למעלה.²²

הגמרא מביאה בהמשך שתי ברייתות משמו של רבי ישמעאל: (א) 'ואת הגמל כי מעלה גרה הוא' - שליט בעולמו יודע שאין לך דבר מעלה גרה וטמא אלא גמל, לפיכך פרט בו הכתוב 'הוא'.²³

(ב) 'ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא' - שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שמפריס פרסה וטמא אלא חזיר, לפיכך פרט בו הכתוב 'הוא'.

ועוד מובאת בעמוד ב ברייתא משמו של רבי דוסא:

אלו הם סימני חיה [טהורה]... רבי דוסא אומר: יש לה קרניים, אי אתה צריך לחזור על טלפיים [כלומר: שהיא מפרסת פרסה].

וביארנו התוספות את דבריו:

7. תוספות (ד"ה אלו הן סימני חיה)

"דסבר דחיה טמאה אין לה קרניים".

נמצאנו למדים כי **ארבעה סימנים מאפיינים את הבהמות והחיות הטהורות, שניים מהם כתובים בתורה ושניים הוסיפו חכמים**, והסימנים כולם קשורים זה בזה:

1. העלאת גרה; 2. פרסה שסועה; 3. העדר שיניים עליונות; 4. קרניים.

הגמל - מעלה הגרה היחיד שאינו מפריס פרסה (ראה הערה 23), חסר גם את שני הסימנים האחרים שנתנו חכמים; **החזיר** - מפריס הפרסה היחיד שאינו מעלה גרה, חסר אף הוא את שני הסימנים הללו. לשניהם יש שיניים עליונות ולשניהם אין קרניים.

²² וכמובן "שפן וארנבת, דמעלות גרה הן, ויש להן שיניים למעלה וטמאין", ואכן אף הם אינם מפריסי פרסה.

²³ דברי רבי ישמעאל בניין הגמל תמוהים: והלא בתורה נאמר שאף השפן והארנבת מעלים גרה וטמאים? רש"י הוסיף לדברי רבי ישמעאל 'אלא גמל' את המילים 'וחבריו האמורים בפרשה' (וכן התוספות בד"ה אין לך), אולם אין זו משמעות דבריו של רבי ישמעאל, כפי שעולה מהשוואתם לדבריו על החזיר.

אף הרמב"ם, שהלך אחר סוגיית הגמרא, כתב בפ"א ה"ב מהלכות מאכלות אסורות: "לכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שיניים בלחי העליון. וכל בהמה שהיא מעלת גרה הרי היא מפרסת פרסה חוץ מן הגמל". הרמב"ד השיג על דבריו ששתי הקביעות אינן צודקות, "שהרי יש שפן וארנבת", שהן מעלות גרה ויש להן שיניים בלחי העליון (ראה ציטוט הגמרא בהערה 22), וכמו הגמל, הן אינן מפריסות פרסה.

נראה שדברי רבי ישמעאל (והרמב"ם) מלמדים על ההכרה כי השפן והארנבת אינם מעלי גרה אמתיים: אין להם מערכת של כמה קיבות, ואין הם מגירים את בלעם חזרה לפיהם בשעת המעבר של האוכל המעוכל-חלקית מקיבה לקיבה. מדוע אפוא נאמר עליהם כי הם מעלי גרה? התשובה על כך היא שהאדם המתבונן בהם עלול לטעות ולחשוב שהם מעלי גרה בגלל הדמיון שיש בינם לבין מעלי הגרה האמתיים: הם מניעים את לסתותיהם תדיר ונראים כלועסים כל העת, תנועה המאפיינת את מעלי הגרה האמתיים (שהם באמת לועסים את הבליל שהגירו מן הקיבה לפיהם). אצל הארנבת קיימת תופעה נוספת המדמה אותה למעלי הגרה: כדי לעכל את העשב שאכלה היא אוכלת את גלליה שלה (קופרופגיה). בגלל דמיון שטחי זה בין שני היונקים הצמחוניים הללו לבין מעלי הגרה, מדגישה התורה שאין בדמיון זה (אף לו היה אמתי) כדי להכשירם, שהרי על כל פנים הם אינם מפריסי פרסה.

דבר זה נכון גם ביחס לעופות: רוב רובם של העופות שאוסרת הרשימה שבפרשתנו באכילה הם עופות דורסים.²⁴

וכן שנינו במסכת חולין:

8. מסכת חולין נט ע"א

"סימני העוף לא נאמרו, אבל אמרו חכמים: כל עוף הדורס טמא".

והרמב"ן כתב:

9. הרמב"ן בפירושו לפסוק יג

והסימן הגדול בעופות הוא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, כי התורה הרחיקתהו... ונותן אכזריות בלב.²⁵

ד. מהו האיסור באכילת בהמות וחיות שאין להן כל סימן

בסעיפים הבאים נדון בכמה איסורי אכילה שלא נידונו בפירוש בפרקנו, אך כל דיון אודותם חייב להיעשות בזיקה לאמור בו.

בסעיף א' אמרנו כי הפסקה הראשונה נקבעה בראש הפרק משום שהיא עוסקת בקבוצת החיות והבהמות בעלות שני הסימנים, שכולן מותרות באכילה, ורק ארבעה בעלי חיים יצאו מכללה מפני היותם חסרים את אחד הסימנים.

ובכן, מה דינו של האוכל אחד מאותם ארבעה בעלי חיים?

איסור אכילתם מפורש בכתוב (ח): **"מבשרם לא תאכלו"**, והעובר על איסור זה על פי התנאים הקבועים לכל עובר על איסור אכילה שבתורה - חייב מלקות.

עתה אנו שואלים:

האם ישנו איסור באכילת חיות ובהמות שאין להן כל סימן טהרה?

ואם כן, מהו האיסור הזה, מה הגדרתו, ובהתאמה לכך - מה העונש עליו?

למרבית הפליאה, דבר זה אינו מפורש בפסוקים שבראש פרקנו (ב-ח), והוא היה עניין לדיון ולבירור בין המפרשים והפוסקים.

הרמב"ם דן על כך, בעקבות הספרא במקומו:

10. רמב"ם - הלכות מאכלות אסורות פ"ב ה"א וה"ב:

מכלל שנאמר (דברים י"ד, ו) **"וכל בהמה מפרסת פרסה ושעטת שסע שתי פרסת מעלת גרה בבהמה, אתה תאכלו - שומע אני שכל שאינה מעלת גרה ומפרסת פרסה אסורה. לאו הבא מכלל עשה - עשה הוא.**

בשלב הזה מסיק הרמב"ם את איסורם של חסרי הסימנים ממה שנאמר ביחס לבעלי הסימנים:

לשון הציווי **"אתה תאכלו!"** ביחס לאחרונים, משמעו **"אותה" - ולא את זאת שאין בה סימנים אלו.**

אולם אין בכוחה ההלכתי של מסקנה מעין זו להיחשב ללאו. נמשיך אפוא לעיין בדברי הרמב"ם:

ובגמל ובחזיר ובארנבת ובשפן נאמר (ויקרא י"א, ד; דברים י"ד, ז) **"אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה' וגו', הא למדת שהן בלא תעשה, ואף על פי שיש בהן סימן אחד. וכל שכן שאר בהמה טמאה וחייה טמאה שאין בה סימן כלל, שאיסור אכילתה בלא תעשה יתר על עשה הבא מכלל אותה תאכלו."**

לפיכך כל האוכל מבשר בהמה וחייה טמאה כזית - לוקה מן התורה.

מבחינה הגיונית הדברים ברורים לחלוטין, ובכל זאת מסקנת הרמב"ם כי האוכל מבשר בהמה וחייה טמאה לוקה מן התורה אינה מתאימה לכללי ההלכה בתלמוד.

ברייתא במסכת מכות דף ה ע"ב (ובכמה מקומות נוספים) קובעת כי **"אין מזהירין מן הדין"**, כלומר:

אין יוצרים באמצעות קל וחומר אזהרת לאו שיש בה חיוב מלקות.²⁶

כך מקשה רמב"ן בפירושו לפסוק ג על מסקנתו זו של הרמב"ם ועל הברייתא בספרא שאחריה הלך הרמב"ם בדבריו:

11. רמב"ן

לפי דעתו, אינה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד, שאם כן [שאזהרתן נלמדת מקל וחומר], לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה [חוץ מן הארבע הנזכרות בפירוש בתורה], שאינה באה אלא מדין קל וחומר, שאין מזהירין מן הדין.

והוא מסיק בסוף דבריו כי אמנם האוכל שאר בהמה טמאה לוקה, אך מטעם אחר:

והטעם במלקות שאר בהמה טמאה, מפני שאמר הכתוב באיסור השפן - מפני שאינו מפריס פרסה, ובחזיר - מפני שאינו מעלה גרה, אם כן כל שאינו מעלה גרה ומפריס פרסה הוא בשם האיסור הזה [של השפן או של החזיר], אין צורך לקל וחומר כלל.²⁷

דברי הרמב"ן הללו הוסברו בספר נימוקי שמואל:²⁸

12. נימוקי שמואל

הנראה בדעתו של הרמב"ן, שמאחר שמבואר בכתוב טעם האיסור, אין צורך לקל וחומר... וכאן פירש טעם הדבר, בוודאי ילפינו [=נלמד מכך] שאם אין לה סימן כלל, דיותר עדיף לאיסורא [ממי שיש לה סימן אחד].²⁹

²⁶ בכללי הגמרא שלו כתב רבי יוסף קארו (הליכות עולם שער ד פ"ב דיני קל וחומר): "הא דאין עונשין מן הדין, היינו לעניין עונש, אבל איסור למדין".

²⁷ בחידושיו של הרמב"ן למסכת יבמות דף כב ע"ב הוא כותב ביאור אחר לחיוב המלקות: "כיוון דכתיב בכלהו עשה זאת הבהמה אשר תאכלו - גילויי מילתא בעלמא הוא". ביאור דומה לזה מופיע מאוחר יותר בפירוש המגיד משנה לרמב"ם הנידון:

ודע שאין לתמוה על מה שאמרו שלא שאר מיני בהמה וחייה טמאין בא מקל וחומר מחזיר שפן וארנבת ממה שאמרו 'אין מזהירין מדין קל וחומר', לפי שאלו [כלומר: שאר בהמות וחיות טמאות] כבר נאסרו בלאו הבא מכלל עשה מן התורה בביאור. וכיוון שכן, אפשר ללאו שלהן לבוא מקל וחומר.

ביאורו זה של המגיד משנה מדויק בדברי הרמב"ם: "וכל שכן שאר בהמה טמאה וחייה טמאה שאין בה סימן כלל, שאיסור אכילתה בלא תעשה יתר על עשה הבא מכלל אותה תאכלו". המילים האחרונות בדבריו מיותרות לכאורה, ונראה שנועדו לרמוז לביאורו של המגיד משנה. בספר המצוות לא תעשה קעב כתב הרמב"ם כי "זה הקל וחומר אינו אלא לגילויי מלתא בעלמא", דהיינו, גם בלעדיו היינו למדים על איסור הלאו שקיים באוכל בהמה או חיה טמאה.

²⁸ ביאור על רש"י ורמב"ן על התורה מאת הרב שמואל הצרפתי, נדפס באמסטרדם תע"ח. הדברים מובאים מתוך פירושו של הרב שעוועל לרמב"ן.

²⁹ כוונתו לתרץ את מה שהקשו רבים על דברי רמב"ן הללו: הרי בברייתא המובאת במכות ה ע"ב מפורש שמפני שאין עונשין ואין מזהירין מן הדין לא ניתן

²⁴ יש מהם דורסי יום, כגון הנשר, הפרס והעזנייה, ויש מהם דורסי לילה, כגון הכוס והינשוף, ויש עופות טורפי דגים או יצורים קטנים, כגון השחף או החסידה.

²⁵ סימני הדגים הנאכלים וסימני החגבים הנאכלים אף הם מצריכים בירור ביחס למשמעותם הביולוגית ולטעם היתרם, אך בירור זה לא ייעשה בעיון הנוכחי.

בעלי סימן אחד (הגמל, השפן, הארנבת והחזיר);
בעלי סימן אחד פגום - פרסה שאינה שסועה (הסוס והחמור);
וחסרי כל סימן שהוא (ההולכים על כפיהם - כל שאר היונקים).

והנה, הצירוף "טמאים הם לכם" נאמר במפורש הן על נושאי סימן כשרות אחד בלבד (ח) הן על נושאי סימן אחד פגום (כו) הן על חסרי כל סימן שהוא (כז).

צירוף מילים זה מכוון בכל שלושת הסוגים לכך שהם טמאים במוותם ומטמאים במגע ובמשא.

אולם על פי דרכנו יש לכך גם תוצאה נוספת:
כולם אסורים באכילה בגלל היותם מינים טמאים!

תוצאה זו מפורשת אמנם רק ביחס לארבעת בעלי הסימן האחד, אולם הטעם לאיסור אכילתם של ארבעה אלו הרי מפורש בכתוב, והוא קיים גם ביחס לשאר החיות והבהמות המפורטות בפסוקים כד-כח ומפורש אף בהן!

נמצא כי קריאת הפרק בשלמותו, על שני חלקיו, משלימה את החיסרון הניכר בפסקה הפותחת את הפרק, הדנה אך ובעלי שני הסימנים ובעלי הסימן האחד.

המעין בפסקה זו תמה:

מה יהא דינם של חיות ובהמות שאין להן כל סימן טהרה לעניין טומאה ולעניין מאכל?

אין הוא צריך להשתמש בקל וחומר או בסברה אחרת כדי לענות על כך.

בבואו אל המשך הפרק הוא ימצא התייחסות מפורשת לכך בתחום הנידון במחצית השנייה של פרקנו - בתחום דיני הטומאה - וידע נכונה גם את משמעות הדבר ביחס לאיסור אכילתם.

ה. מהו האיסור באכילת חלב בהמה טמאה וחיה טמאה ובאכילת ביצת עוף אסור

איסור אכילתם של בעלי החיים המוזכרים בפרשתנו נוגע לאכילת בשרם, כפי שמפורש פעמיים בפרשה "מבשרם לא תאכלו".³²

מה דינם של המאכלים היוצאים מבעלי החיים הללו - חלבן של הבהמות והחיות הטמאות³³ וביציהם של העופות והדגים שהם שקף?

הסברה נותנת שהללו יהיו אסורים גם כן לאכילה, מפני מוצאם האסור - "מי יתן טהור מטמא?".

ואכן, כלל נקבע במשנה:

13. בכורות ה'ע"ב

"היוצא מן הטמא - טמא, והיוצא מן הטהור - טהור".

היטעם' שאליו רומז בעל נימוקי שמואל הוא זה החוזר (בשינויים) ביחס לשלוש החיות הראשונות, "ופרסה איננו מפריס", וביחס לחזיר - "והוא גרה לא יגר":

אם חסרון סימן אחד הוא סיבה לאיסור לאו, חסרון שני הסימנים כאחד - ודאי שהוא סיבה לאיסור, שהרי יש בכלל מאתיים מנה (ואין צורך בקל וחומר לשם כך).

אולם הרמב"ם, שכתב במורה הנבוכים (דבריו הובאו בראש סעיף ג לעיל) כי "הסימנים הללו... אין מציאותן סיבת ההיתר ולא העדרן סיבת האיסור, אלא הם סימנים להכיר בהם המין המשובח מן המין הגרוע" - לא יסכים לדברי בעל נימוקי שמואל הללו.

הוא יפרש את הפסוקים המציינים חיסרון של אחד הסימנים בארבע החיות האסורות לא כטעם ונימוק לאיסורן, אלא כתיאור טכני המבאר את אי-שייכותן לבהמות והחיות המותרות מבחינת סימני ההיכר שניתנו להן.³⁰

אנו מבקשים להצדיק את דברי בעל נימוקי שמואל, אך לא מטעמו:

בעיונו לפרשת שמיני (תש"ס) עמד הרב סמט על הקשר בין טומאתם של בעלי חיים מסוימים במוותם לבין איסור אכילתם. הרב סמט הראה שם כי טומאתם של בעלי חיים אלו (הבאה לידי ביטוי במוותם, שאז הם מטמאים במגע ובמשא) היא הסיבה והטעם להיותם אסורים באכילה.

לפיכך את הצירוף החוזר ביחס לארבע החיות האסורות 'טמא / טמאה / טמאים... לכם' אין לבאר 'אסורים הם לכם באכילה' אלא:

'מינים טמאים הם לכם, ועל כן אינם ראויים למאכל'.³¹

והנה, הפסקה הפותחת את המחצית השנייה של פרקנו (כד-כח), העוסקת בדיני טומאתם של בעלי חיים שונים המטמאים במוותם, מציינת שני סוגים של בעלי חיים כאלה: בפסוק כו - "הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה" - בעלי הפרסה האחת, והם הסוס והחמור הביתיים וחיות הבר הקרובות אליהם;

ובפסוק כז - "וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ארבע" - והם כל שאר היונקים, שאין להם כל סימן שהוא (גם לא סימן פגום, כזה של המפריסים פרסה שאינה שסועה).

מצירוף פסקה זו אל מקבילתה בראש הפרק מתקבלת סקירה של כל היונקים היבשתיים הגבוהים:

בעלי שני סימני הטהרה (עשר הבהמות והחיות המנויות בספר דברים);

ללמוד מאיסור הערווה של אחותו בת אביו ושל אחותו בת אמו קל וחומר לאחותו שהיא בת אביו ואמו גם יחד, אלמלי ייתור בפסוק. אך לדברי רמב"ן הללו אין צורך בקל וחומר כדי ללמוד על איסורה של בת אביו ואמו! על כך עונה בעל נימוקי שמואל שבאיסור אחותו בת אביו ואחותו בת אמו לא פירש הכתוב טעם לאיסור, אלא הדבר נאמר כמילתא בלא טעמא. מה שאין כן בארבע החיות הטמאות, שהתורה נתנה טעם לאיסורה של כל אחת מהן.

דברים דומים כתב בעל הפנים יפות, ואף הם הובאו בפירושו הרב שעוועל לרמב"ן.

³⁰ אמנם פשוטם של הפסוקים "כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפריס - טמא הוא לכם" "כי מפריס פרסה הוא... והוא גרה לא יגר - טמא הוא לכם" וכן הטעם לסימני הבהמות והחיות הטהורות שעמדנו עליו בסעיף ג לעיל מצדיקים את דברי בעל נימוקי שמואל.

³¹ זו הסיבה שהפסוק המסכם את איסורן של ארבע החיות הללו - (ח) "מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו, טמאים הם לכם" - כורך את דין האכילה ואת דין הטומאה יחדיו: הדין השני הוא סיבתו של הראשון.

³² דבר זה נאמר בפסוק ח ביחס לאיסור אכילת ארבע החיות הנושאות סימן אחד בלבד, ובפסוק יא ביחס לחי במים שאין לו סנפיר וקשקשת. אף ביחס לשאר הנאסרים באכילה נאמר האיסור ביחס לאכילת בעלי החיים האלה עצמם (פסוק יג ופסוקים מא-מב).

³³ במסכת בכורות ע"ב אומרת הגמרא שאף היתרו של חלב טהורה הוא חידוש, והיא מביאה כמה פסוקים מן המקרא להוכיח היתרו של חלב זה.

בתלמוד אנו מוצאים דרשות שונות לאסור חלב וביצים הבאים מבעלי החיים האסורים באכילה. במסכת בכורות ו' ע"ב אומרת הגמרא כי מן הכפילות 'גמלי-גמלי' (אחד בפרשתנו ואחד במקבילה בדברים י"ד) למדו חכמים "חד לאסור עצמו וחד לאסור חלבו [רש"י: של גמלה]".

במסכת חולין מובאים דבריו של חזקיה:

14. מסכת חולין סד ע"ב

אמר חזקיה: מניין לביצת טמאה [ביצה של עוף טמא] שהיא אסורה מן התורה? שנאמר (ויקרא י"א, טז) 'ואת בת היענה' - וכי בת יש לה ליענה? אלא איזו זו, זו ביצה טמאה.³⁴

ומסכם הרמב"ם:

15. הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פ"ג

(א) כל מאכל היוצא ממין מן המינין האסורין שלוקין על אכילתו, הרי אותו המאכל אסור באכילה מן התורה. כגון חלב בהמה וחיה הטמאים וביצי עוף ודג הטמאים. שנאמר 'ואת בת היענה' - זו ביצתה. והוא הדין לכל [בעל חיים] האסור כיענה ולכל הדברים הדומין לביצה. (ו) אף על פי שחלב בהמה טמאה וביצי עוף טמא אסורין מן התורה, אין לוקין עליהן, שנאמר 'מבשרם לא תאכלו' - על הבשר הוא לוקה, ואינו לוקה על הביצה ועל החלב.³⁵

³⁴ הגמרא מבררת את דברי חזקיה: ושמה זהו שמו של העוף האסור - 'בת יענה'! והיא מוכיחה מן הפסוק באיכה ד', ג "בת עמי לאכזר **כיענים** במדבר" ששם העוף הוא 'יען' או 'יענה'. (אולם יש לציין, כי מלבד הפסוק הזה באיכה מופיע שמו של העוף הזה במקרא תמיד [שמונה פעמים] בצירוף 'בת' ובלשון נקבה. על היענים שבפסוק באיכה ראה מה שכתבתי במאמרי 'אליהו מול אחזיה', **מגדים** כו, בחלקה השני של הערה 51, עמ' 91-92.)

הגמרא מקשה מכמה פסוקים ששם לא ניתן לפרש כי 'בת יענה' הכוונה לביצתה, ועל כן מבארת לבסוף כי מצורת הכתיבה של הצירוף 'בת יענה' - בשתי תיבות שניתן להפרידן אף לשתי שורות - מוכח שאין המילה 'בת' חלק משמו של העוף. אלא שאין ברור לי כיצד מתרצת מסקנה זו של הגמרא את הקושיה הקודמת שהקשתה ביחס לפסוק שבו אין ניתן לפרש ש'בת' היא ביצת היענה.

³⁵ א. המשך דברי הרמב"ם בהלכה זו הוא: "והרי האוכל אותן כאוכל חצי שיעור, שהוא אסור מן התורה [שנלמד אף הוא מריבוי **כל** אוכל חלב' - יומא עד ע"א] ואינו לוקה, אבל מכין אותו מכת מרדות".

ב. ההשוואה שערך הרמב"ם לאוכל חצי שיעור צריכה ביאור. לאיסורי האכילה שבתורה יש שיעור (לרובם השיעור הוא כזית), ורק האוכל כשיעור זה עבר על האיסור ולוקה. מהי אפוא מהות האיסור של האוכל חצי שיעור (לדעת הסובר שחצי שיעור אסור מן התורה)? התשובה היא שהוא אוכל דבר שבא מגוף האיסור, ואף שבו עצמו אין הגדרת שיעור מספקת, הרי איסורו מן התורה. אלא שקיים הבדל בין הדוגמה לבין הנידון: החיסרון שבעטיו אין האוכל חצי שיעור לוקה הוא כמותי, בעוד שבאוכל חלב וביצה הבאים מן הטמא החיסרון הוא איכותי: דברים אלו אמנם באו מן הטמא, ולכן אסורים מן התורה, אך הדרגה של איסורם פחותה מדרגתו של גוף הדבר שממנו באו, ולכן אף אם יאכל מהם כשיעור - לא ילקה.

ג. יש ראשונים שחלקו על הרמב"ם בעניין דינו של האוכל ביצת עוף טמא, כגון הרמ"ך בהגהותיו על הרמב"ם כאן, שכתב: "כיוון דקרא דבת יענה מוקמינן על כרחין בביצת טמאה, ובבת יענה אמר קרא 'לא תאכלו', בודאי לוקה על הביצה". אולם המגיד משנה ביאר את כוונת הרמב"ם כנגד החולקים עליו: "ודאי עיקר קרא דבת היענה, לאסור עצמה [את בשר העוף עצמו] הוא, ומדכתיב 'בת' ילפינן לביצה לאיסורא... אבל אין לוקין עליהן מן הריבוי הזה".

ד. היתרו של דבש דבורים נידון בסוגיית הגמרא בכורות ז' ע"ב וברמב"ם בפרקנו הלכה ג, וטעמו "מפני שאינו מתמצית גופן, אלא כונסין אותו מעל העשבים בתוך פיהן ומקיאות אותו בכורת כדי שימצאו אותו לאכול ממנו בימות הגשמים" (לשון הרמב"ם על פי הברייתא בבכורות שם).